

Children's Participation Rights in Elementary Schools' Turkish Textbooks

Funda NAYIR*

Yasemin KARAMAN KEPENEKCI**

ABSTRACT. Textbooks are major instructional tools playing an important role at all grades of educational system. The participation rights of children can be defined as the rights to ensure a place to children in family, school and society. This study aimed to put forward and compare the allocation level of the participation rights issues of Turkish student textbooks in 1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th, 6th, 7th and 8th grades. For this aim, eight Turkish student textbooks were examined using content analysis method. In the study, participation rights of children were determined as the analysis unit. This analysis unit was divided into two sub-categories as "right to express opinions and to participate in decisions" and "right to set up an association and to meet peacefully". Frequencies and percentages were used to describe the data.

Keywords: children's rights, participation rights, textbooks, Turkish textbooks

SUMMARY

Purpose and significance: The participation right of children can be defined as the rights to ensure a place to children in family, school and society. Children who have rights like to share their opinions, to participate in decisions on matters that interest them, the participation of peaceful assembly and to establish an association become good citizens in the future. At all levels of education, especially in elementary education, students' awareness about participation rights can be accomplished by an education in that area. So, convenience of Turkish student textbooks to teach intuitively children's rights and especially the issue of participation rights is important. The purpose of the study is to put forward and compare the allocation level of the participation rights issues in Turkish student textbooks.

Methods: In the study, qualitative research method was preferred and all the literary and informative texts of elementary school in 1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th, 6th, 7th and 8th grades Turkish student textbooks were examined by using the content analysis method. The participation rights of children were determined as the analysis unit. This analysis unit was divided into two sub-categories as "right to express opinions and to participate in decisions" and "right to set up an association and to assemble peacefully". During the analysis frequencies and percentages were used.

Results: As a result of the study, statements regarding to the right of participation in Turkish student textbooks in elementary schools in 1st, 2nd, 3rd, 4th and 5th grades was given more place compared to Turkish textbooks in 6th, 7th and 8th grades. In addition, it has been observed that the right to set up an association and the right to assemble peacefully was given less places when compared with the right to express opinions and right to participate in decisions.

Discussion and Conclusions: Textbooks should be organized as educational materials to provide respect for human rights and fundamental freedoms. At the elementary school level which is a basis for developing concepts for children, it is vital to internalize these basic concepts. At this point, literary and informative texts in Turkish student textbooks on children's rights are important. Therefore, it can be suggested that, messages through literary and informative texts related to the right to participate may be added in the Turkish curriculum and textbooks.

* Ph D. Student, Ankara University, Institute of Educational Sciences, fnayir09@gmail.com

** Assoc. Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Educational Sciences, karaman.kepenekci@gmail.com

İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları

Funda NAYIR*

Yasemin KARAMAN KEPENEKÇİ**

ÖZ. Ders kitapları eğitimin tüm tür ve düzeylerinde önemli bir rol oynamaktadır. Çocuğun katılım hakkı, onun ailede, okulda ve toplumda etkin bir yer edinmesini sağlamaya yönelik haklarından. Bu çalışmanın amacı ilköğretim 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf Türkçe öğrenci ders kitaplarında çocuğun katılım hakları konusuna ne düzeyde yer verildiğini ortaya koyarak bir karşılaştırma yapmaktır. Bu amaçla ilköğretimde okutulan sekiz Türkçe öğrenci ders kitabı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada analiz ünitesi “çocuğun katılım hakkı” olarak belirlenmiştir. Bu analiz ünitesi kendi içinde “çocuğun görüşlerini açıklama ve kararlara katılım hakkı” ve “çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı” olarak iki alt kategoriye ayrılmıştır. Verilerin analizinde frekans ve yüzde kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: çocuk hakları, katılım hakkı, ders kitabı, Türkçe ders kitabı

GİRİŞ

İnsan hakları insan olmanın getirdiği ilke ve kurallardan oluşan ideal haklar listesi olarak tanımlanabilir (Kapani 1981). Katılım, bir topluluk içindeki yeniliklerin planlanmasına ve uygulanmasına mümkün olduğunca çok sayıda insanın katılması ile gerçekleşir (Miser, 2000). İnsan haklarının bir bölümünü oluşturan katılım hakkı ise en genel olarak kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklarıdır (Tanilli, 1993). Bu yüzden bu hakka “siyasal haklar ve özgürlükler” veya “aktif statü hakları” da denir. Ancak katılım hakkı sadece seçimlerde oy kullanmayı değil karar verme sürecinde etkili olmayı da ifade eder.

Demokrasi günümüzde ideal yönetim biçimi olarak nitelendirilmektedir. İnsan hak ve özgürlükleri, çoğulculuk, hukukun üstünlüğü ve katılımcılık demokrasinin temelini oluşturan ilkelerdir. Bireylerin yönetime katılma ve yönetimin bundan etkilenme düzeyleri de demokratikleşme derecesinin göstergesidir (Kılavuz, 2002).

Bireylerin yetişkin olduklarında demokrasinin ilkelerine göre yaşayabilmeleri için doğdukları andan itibaren ailede, okulda ve toplumda bu ilkeler doğrultusunda yetişmesi gerekir (Özyıldırım, 2007). Bunu gerçekleştirmenin ilk yolu çocukları tüm insanların sahip olduğu hakların yanında, gelişim gereksinimleri nedeniyle özel bazı insan haklarına, diğer bir deyişle çocuk haklarına sahip olmalarını sağlamaktan geçer.

Çocuk hakları en genel şekilde çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaksal bakımdan özgürlük ve saygınlık içinde sağlıklı ve normal biçimde gelişebilmesi için hukuk kuralları ile korunan yararları olarak tanımlanabilir. Çocuk hakları tarih boyunca hukukun ilgilendiği bir alan olmuştur; çünkü çocuğun yetişmesi, bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaksal gelişimi ile ilgili önlemlerin alınması, kısacası çocuğun aile ve toplum içindeki yerinin düzenlenmesi büyük ölçüde hukuk kuralları ile olmaktadır. Bu kuralların insan onuruna ve özgürlüklerine uygun olması, çocuğun olduğu kadar toplumun da yararına olacaktır (Akyüz, 2000).

Çocuk haklarını düzenleyen en önemli belge Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edilen “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”dir (ÇHS). Sözleşme’de çocuk hakları 54 madde olarak düzenlenmiştir. Çocukların kendi yeteneklerini tam anlamda özgürce geliştirmesi anlayışına dayanan Sözleşme hükümleriyle, çocuktan sorumlu olan tüm yetişkinlere görevler yüklenmektedir. ÇHS çocukların tüm haklarını bütüncül bir yaklaşımla düzenleyen hukuksal bir metindir ve genel olarak insan haklarıyla bağlantılı tüm haklar çocuklara tanınmıştır (Akyüz, 2000). İlk kez ÇHS’nde yer alan çocuğun katılım hakkı kapsamında, Sözleşme’nin 12., 13. ve 15. maddelerinde çocuğun görüşlerini

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, fnayir09@gmail.com

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, karaman.kepenekci@gmail.com

açıklama ve kendini ilgilendiren konularda kararlara katılma haklarıyla, dernek kurma ve barış içinde toplanma hakları düzenlenmiştir.

Sözleşmenin 12. maddesi çocuğun görüşlerini açıklama hakkıyla ilgilidir. Buna göre “Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.” Bu maddeye göre özünde çocuk, kendisini etkileyen tüm olaylar içinde, görüşlerini ifade etme hakkına sahip olan tam yetkili bir kişidir. Bu yüzden çocuğun görüşleri dinlenmeli ve bu görüşlerine değer verilmelidir (Hodgkin ve Newell, 1998).

Sözleşmenin 13. maddesi çocuğun görüşlerini farklı şekillerde ifade edebilmesine olanak tanımaktadır. Buna göre “Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir”. Bu madde ile ülkelerden, çocuğu toplumda bir birey olarak yaşantısını sürdürmeye eksiksiz biçimde hazırlanması, BM’in kuruluş bildirgesinde yer alan “barış, onur, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma” idealleriyle yetiştirmesi istenmektedir (Akyüz, 2000).

Sözleşmenin 15. maddesi ise çocuğun dernek kurma ve barışçıl amaçlı toplantı yapma özgürlüğü ile ilgilidir. Buna göre “Taraf Devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.” Çocuklara, demokrasi ve katılım kavramlarını yaşayarak öğrenme ve benimseme imkânı sağlayan dernek kurma özgürlüğünün ÇHS ile sağlanması olumlu bir gelişmedir. Dernek kurma özgürlüğünün etkin bir biçimde kullanılmasında ilk ödev devlete düşmektedir. Devlet bu özgürlüğü yaşama geçirebilmek üzere en başta çocukları ve bu özgürlüğün kullanılmasında çocuğun yasal temsilcisi sıfatını taşıyanları, bu özgürlüğün varlığı ve kullanılması konusunda bilinçlendirici çalışmalar yapmalıdır. Bu bağlamda ikinci ödev ise, çocuğun velayetini elinde bulduran kişilere düşmektedir. Yasal temsilcilerin, çocuğun dernek kurma özgürlüğüne ilişkin sahip oldukları yetkilerini, ÇHS’nin “çocuğun yüksek yararı” ilkesini dikkate alarak kullanmaları çocuğun etkin bir vatandaş olarak gelişimi için önemlidir. Çocukların dernek kurma özgürlüğüne ilişkin bilinçlendirici çalışmalar yapmada bir başka sorumluluk da sivil toplum örgütlerine düşmektedir. Sivil toplum örgütleri, özellikle kitle iletişim araçlarından yararlanarak, diğer bireyleri olduğu gibi çocukları da dernek kurma özgürlüğü konusunda eğitici çalışmalar yapabilir (Taşkın ve Karaman-Kepenekci, 2009).

Çocuğun kendisi ile ilgili kararları verebilecek akla, mantığa ve yeteneğe sahip olmadığına inanıldığı için, tarihsel süreç içerisinde çocuğun katılım hakkına ilişkin kimi uyuşmazlıklar yaşanmıştır (Johnny, 2006). Ayrıca çocuklara katılım hakkı verildiğinde çocukların ebeveynlerine karşı saygısız olacakları ve çocukluktan uzaklaşacağından çekinilmiştir. Bu noktada BM Çocuk Hakları Komitesi, Taraf Devletlere çocukların aileye, okula ve toplumsal yaşama etkin katılımlarını ve kendilerini ilgilendiren kararlarda söz sahibi olmalarını sağlamak için ulusal mevzuatlarına kurallar koymalarını ve bu kuralların uygulanabilmesi için gerekli önlemleri almalarını önermiştir (Hodgkin ve Newell, 1998).

Çocukların onları ilgilendiren konularda alınan kararlara katılması, onlara yeni bilişsel ve uygulamalı beceriler kazandırır ve kendilerine saygı duymalarını sağlar. Dünyayı daha iyi bir yer yapmak farklı yaş ve çevrelerden çocukların bir araya gelmesiyle farklı görüşler, deneyimler paylaşılır. Görüşlerini paylaşmak, kendilerini ilgilendiren konularda karar katılmak, barış içinde toplanmak ve dernek kurmak gibi katılım haklarını elde eden çocuklar iyi birer vatandaş olma yolunda yetişirler (Hodgkin ve Newell, 1998).

Ancak katılım hakkını kullanabilmeleri için çocukların katılımın ne olduğunu, ne hakkında olduğunu ve ne için olduğunu ve bu süreçte rollerinin neler olduğunu anlamaları gerekir. Çocuklar kendileri ile ilgili tüm kararlara ve girişimlere mümkün olduğunca küçük yaşlardan itibaren katılmalı, yaşadıkları tüm çevrelerde uymaları gereken kurallar onlarla birlikte oluşturulmalıdır. Çocukların yaşları ve olgunluk düzeyleri doğrultusunda görüşlerine ve deneyimlerine saygı gösterilmelidir. Ayrıca katılım gönüllü olmalı ve çocukların farklı görüş bildirmelerine ve her aşamada katıldıkları kararlardan ya da gruplardan ayrılmalarına izin verilmelidir (Hodgkin ve Newell, 1998).

ÇHS çocuklara katılım hakkının sağlanacağı ortamları taraf devletlere önermektedir. Buna göre, çocuğun öncelikle aile ortamında katılımının sağlanması gerekmektedir. Çocuğun katılımının sağlanacağı önemli ortamlardan bir diğeri de okullardır; çünkü okulların görevlerinden biri öğrencilere demokratik değerleri kavratmaktır (Karaman-Kepenekci, 2003a). Okul öğrencilerin demokrasi

kültürünü yaşayarak öğrendikleri bir ortam olmalıdır. Demokratik değerler okul ve sınıf yönetiminde olması gereken yerini almalı ve katılımcı bir yönetim anlayışı sergilenmelidir (Arabacı, 2005). Öğrenciler demokrasiyi okulda yaşamalı ve kendilerini yönetmeyi öğrenmelidir (Karakütük, 2001).

Çocuklara haklarını öğretmek üzere okul programında yer alan tüm derslerde; örneğin, hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve Türkçe derslerinde, hak ve sorumluluk konusuna yer verilmesi gerekmektedir (UNESCO, 1969, 15–26; UNESCO, 1987, 182; Gülmez, 1998, 2; Karaman-Kepeneci, 2000, 87–95). Nitekim Avrupa Konseyi'nin “Okullarda İnsan Hakları Öğretim ve Öğrenimi” Tavsiye Kararı (85)7'ye Ek'te, insan hakları gibi soyut nitelik taşıyan alanların öğretiminde, okul programında yer alan sözel nitelikli derslerden yararlanılabileceği belirtilmiştir.

Başta ilköğretim olmak üzere tüm tür ve düzeylerde öğrenim gören öğrencilerin ÇHS ile güvence altına alınan katılım hakları konusunda bilinçli olması, diğer bir deyişle bu hakların bütün öğrenciler tarafından bilinmesi, kullanılması, korunması ve geliştirilmesi (Karaman-Kepeneci, 2000) bu alanda verilecek bir eğitim ile gerçekleştirilebilir. İlköğretim düzeyi çocuğun somut düşünmesinin geliştiği ve yoğunlaştığı basamaktır ve kavram geliştirme bu basamakta hızla devam eder. Öğrenci somut düşünme evresinde olduğu için öğrenmenin somut nesnelere bağlanması gerekir (Başaran, 2005). Bu nedenle özellikle ilköğretim düzeyinde okutulan dersler kapsamında çocukların katılım hakları ile ilgili konulara somut örneklerle dikkat çekmekte yarar vardır.

Ders kitabı, öğretimde öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına, öğretmek istediklerini daha sistematik bir biçimde vermesine, öğrencinin de öğretmenin anlattıklarını istediği zaman ve yerde istediği hızda yinemesine olanak veren, öğrencilerin eğitimindeki, özellikle de insan hakları eğitimindeki temel araçlardan biridir (Karaman-Kepeneci, 2005). Bu yüzden ders kitapları öğrencilerin kişilik gelişimine olduğu kadar insan hakları ve temel özgürlüklere saygı göstermeyi sağlamaya da hizmet etmelidir (Power ve Allison, 2000).

Temel amacı anadilini en yetkin biçimde öğretmek, kendi diline karşı bir farkındalık yaratmak, anlama-anlatma yetisi gelişmiş demokratik, duyarlı bireyler yetiştirmek olan Türkçe dersi Türkiye'de örgün eğitimin yaşamsal öneme sahip derslerden biridir (Aslan ve Karaman-Kepeneci, 2008). Türkçe derslerinde okutulan ve önceliği, bireylerin dil ve iletişim becerilerini geliştirmek olan Türkçe ders kitapları, duyarlı hazırlandığı durumda, doğası gereği insan hakları ve dolayısıyla çocuk hakları eğitimini vermede önemli araçlardan biri durumuna gelebilir. Bu kitaplarda, haklarla ilgili şiirlere, anılara, günlüklere, fıkralara, romanlara; değişik zamanlarda ve yerlerde, hakların ve özgürlüklerin elde edilmesi için verilen mücadeleleri anlatan eserlere yer verilebilir. Türkçe ders kitaplarına seçilen metinler, çocukları hakları konusunda bilinçlendirmede önemli bir rol oynayabilir (Sever, Kaya ve Aslan, 2006). Bu yüzden Türkçe derslerinin programlarının de bu programlar doğrultusunda yazılan öğrenci ders kitaplarının genel olarak insan hakları ve özelde çocuk hakları eğitimine katkı sağlamaya elverişli olması beklenir.

Türkiye'de 2004 yılında yeni ilköğretim programı kabul edilmiş, bu doğrultuda başta Türkçe dersi olmak üzere bu düzeyde okutulan tüm derslerin programları değiştirilmiş ve yeni program 2005–2006 Eğitim-Öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Son yıllarda Türkçe ders kitapları üzerine birçok araştırma yapılmış, bu kitaplar dilsel olduğu kadar insan hakları eğitimi bağlamında da incelenmiştir (Baysal, 1996; Çotuksöken, 2003; Tanrıöver, 2003; Savaş, 2004; Timur ve Bağlı, 2003; Aslan, 2006). Ancak ilköğretim Türkçe ders kitaplarının çocukları katılım haklarıyla ilgili bilinçlendirme konusundaki yeterliği sorunu bugüne kadar hiçbir araştırmaya konu edilmemiştir.

Bu çalışmanın amacı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2009-2010 Eğitim-Öğretim Yılında okutulmak üzere basılarak okullara dağıtılan ilköğretim 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında çocuğun katılım hakları konusuna ne düzeyde yer verildiğini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup 1., 2., 3., 4., 5., 6. 7. ve 8. sınıf Türkçe (T) öğrenci ders kitaplarının tüm üniteleri içindeki tüm yazınsal (şiirler, öyküler, romanlar gibi) ve bilgilendirici metinler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada analiz ünitesi “Çocuğun Katılım Hakları” olarak belirlenmiştir. Bu analiz ünitesi kendi içinde, çocuğun “Görüşlerini açıklama ve kendini ilgilendiren konularda kararlara katılma hakkı” ve “Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı” hakkı olarak iki alt kategoriye ayrılmıştır. Araştırmada bu alt kategoriler, ÇHS doğrultusunda, şu şekilde tanımlanmıştır:

• Çocuğun görüşlerini açıklama ve kendini ilgilendiren konularda kararlara katılma hakkı: Başta aile ve okul olmak üzere toplumun her alanında, yaşı ve olgunluk düzeyine uygun olarak çocuğun kendini ilgilendiren herhangi bir konu ya da işlem sırasında görüşlerini açıklaması ve kendisini ilgilendiren kararlara katılabilmesidir.

• Çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı: Çocuğun dernek kurabilmesi ve arkadaş gruplarına, öğrenci kulüplerine, oyunlara, sosyal etkinliklere katılma dâhil barış içinde toplanabilmesidir

Çalışmada bağlam birimi olarak cümle seçilmiş ve alt kategorilerin her bir cümlede ne sıklıkla geçtiği saptanmıştır. Sayma işlemi yapılırken hem açık içerik hem de gizli içerik göz önüne alınmıştır. Daha açık bir deyişle, her bir cümle içindeki, alt kategorilere karşılık gelen sözcükler, belirtilen alt kategorileri açıklayan ifadeler ya da doğrudan anlamı veren cümleler sayılmıştır. Cümledeki her bir konunun ağırlığı bir puan olarak değerlendirilmiştir. Kategorileri oluşturma, tanımlama ve kodlama işlemi araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır.

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için rastlantısal olarak seçilen bir ders kitabındaki (T2) alt kategoriler çalışmanın yazarları tarafından ayrı ayrı tekrar kodlanmıştır. Ders kitabının her iki araştırmacı tarafından kodlanması karşılaştırıldığında, ortalama %95'lik bir görüş birliğine ulaşıldığı saptanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için kodlayanlar arasında en az %70'lik bir görüş birliği gereklidir (Hall ve Houten, 1983). Bu çalışmada bu rakamın üstüne çıkıldığı için ders kitaplarındaki kategorilerin güvenilir bir şekilde ölçüldüğü sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın geçerliğini sağlamak için ise analiz uygulanan kitaplardan örneklem alınmamış tüm kitaplar hiçbir bölüm çıkarılmadan (sorular, içindekiler, kaynakça ve sözlük kısımları hariç) incelemeye alınmıştır. Böylece geçerliğin ön koşulu olan ölçme aracının ölçmesi gereken özelliği gerçekten ölçtüğü ve çalışmanın geçerliğinin sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Verilerin analizinde frekans ve yüzde kullanılmıştır.

BULGULAR

Çocuğun katılım haklarının ilköğretim Türkçe öğrenci ders kitaplarının tümündeki dağılımına bakıldığında, çocukların “görüşleri açıklama ve kararlara katılma hakkı” (%66.9) ile ifadelere, çocukların “dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı”(%33.1) ile ilgili ifadelerden daha fazla yer verildiği görülmektedir (Tablo 1).

Tüm kitaplar içinde en fazla T2 (%31.3) öğrenci ders kitabında katılım hakları ile ilgili ifadeler yer verilmiş, bunu sırasıyla T4 (%19.2), T3 (%14.5), T1 (%12.1), T5 (%10.3), T6 (%7.6), T8 (%3.7) ve T7 (%1.3) ders kitapları izlemiştir. Çocuğun “görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı” (%27.7) ile “dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı” (%39.7) ile ilgili ifadeler en fazla yine T2 öğrenci ders kitabında yer verildiği görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkçe ders kitaplarındaki alt kategorilerin frekans ve yüzde dağılımı

Ders Kitapları	Alt Kategoriler				Toplam	
	Görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı		Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı		f	%
	f	%	f	%		
Türkçe (T) 1	49	11.1	27	14.3	76	12.1
Türkçe (T) 2	122	27.7	75	39.7	197	31.3
Türkçe (T) 3	65	14.8	26	13.8	91	14.5
Türkçe (T) 4	92	20.9	29	15.3	121	19.2
Türkçe (T) 5	46	10.4	19	10.0	65	10.3
Türkçe (T) 6	41	9.3	7	3.7	48	7.6
Türkçe (T) 7	7	1.6	1	0.5	8	1.3
Türkçe (T) 8	18	4.0	5	2.6	23	3.7
Toplam	440	69.9	189	30.1	629	100.0

Genel olarak değerlendirildiğinde, katılım hakkı ile ilgili ifadeler ilköğretim 1., 2., 3., 4., ve 5. sınıf Türkçe öğrenci ders kitaplarında, 6. 7. ve 8. sınıf Türkçe öğrenci ders kitaplarından daha fazla yer verildiği görülmektedir.

Türkçe Ders Kitaplarında Çocuğun Görüşlerini Açıklama ve Kararlara Katılma Hakkı

Çocuğun “Görüşlerini Açıklama ve Kararlara Katılma Hakkı” ile ilgili ifadeler, en fazla T2 öğrenci ders kitabında (%27.7) yer verildiği görülmektedir. Bunu sırasıyla T4 (%20.9), T3 (%14.8), T1 (%11.1), T5 (%10.4), T6 (%9.3), T8 (%4.0) ve T7 (%1.6) öğrenci ders kitapları izlemektedir.

Türkçe öğrenci ders kitaplarında geçen çocuğun görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı ile ilgili ifadeler aşağıdaki cümleler örnek olarak verilebilir:

- Bir de ip istiyorum... İsterim, haydi yapalım. (T1, s. 25, 26)
- Kırmızı balon isterim... (T1, s. 46)
- Çünkü ben ağabeyimin bana kitap okumasına bayılırım. (T2, s. 21)
- Babama kendisiyle pazara gitmek istediğimi söyledim... (T2, s. 42)
- Benim de söz hakkım var... Benim sözümü hiç dikkate almıyorsunuz. (T3, s. 16)
- Dedemden yardımcı olmasını istedim. (T3, s. 29)
- En büyüğünden dört tane istiyorum. (T3, s.49)
- Duvarlarında Aysun’un sevdiği şarkıcıların fotoğrafları asılıydı. (T4, s.35)
- Elif ve Ahmet peş peşe isteklerini sıraladılar. (T4, s. 58)
- Onlar kaliteli ve yerli bir bisiklet almaya karar verdiler. (T4, s. 61)
- Oğün ne yapacağına bir anda karar veremedi. (T5, s. 29)
- Ama cesaret edip de bir türlü soramadı. (T5, s. 32)
- Asistana bir teleskop yapmaya ilişkin projesini anlattı. (T5, s. 65)
- Bundan sonra okuduğum kitapları biriktirerek bir kitaplık oluşturacağım. (T6, s. 28)
- Arkadaşlar izin verirseniz Atatürk’ün böylesi üstün meziyetlere sahip olan Türk milleti hakkındaki fikirlerini söylemek istiyorum. (T6, s.44)
- Öğretmenim, bu soruyu ben cevaplamak istiyorum. (T6, s. 45)
- İngiliz çimiyle bu bir mi?... Bunun üstüne çimen mi olur? (T7, s. 74)
- Halama çok kızmıştım ama belli edemiyordum... Niçin çıkamazmışım hala? (T8, s.45, 47)

Türkçe Ders Kitaplarında Çocuğun Dernek Kurma ve Barış İçine Toplanma Hakkı

Çocuğun “Dernek Kurma ve Barış İçinde Toplanma Hakkı” ile ilgili ifadeler, “Görüşlerini Açıklama ve Kararlara Katılma Hakkı” ile benzer olarak, en fazla T2 sınıf (%39.7) öğrenci ders kitabında yer verildiği görülmektedir. Bunu sırasıyla T4 (%15.3), T1 (%14.3), T3 (%13.8), T5 (%10.0), T6 (%3.7), T8 (%2.6) ve T7 (%0.5) öğrenci ders kitapları izlemektedir.

Türkçe öğrenci ders kitaplarında geçen çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı ile ilgili ifadeler aşağıdaki cümleler örnek olarak verilebilir:

- Haydi gel birlikte yapalım, ister misin? (T1, s.25).
- Ali hafta sonu okulun bahçesinde toplanan arkadaşlarının yanına gitti... Ali ve arkadaşları okulun bahçesinde toplandılar. (T1, s.64, 65, 68)
- Mahallede arkadaşlarıyla sık sık buluşur. (T2, s.18)
- Beni basketbol takımına aldı. (T2, s.84)
- Böylece oynamaya zamanı kalmış. (T3, s. 63)
- Apartmandaki bütün çocuklar Tuna Beylerde toplanıyoruz. (T3, s. 101)
- Bir öğleden sonra on çocuk coşku içinde saklambaç oynuyordu. (T3, s.109)
- Gel pastalarımızı yiyelim sonra ders çalışırız... Kitaplarımızı açıp çalışmaya başladık. (T4, s.36, 37)

- Biz de kitap kulübü kuralım. (T4, s.63)
- Hem ders çalıştık hem derslerden yoruldukça oyunlar oynadık, söyleştik. (T5, s. 14)
- Birlikte denize doğru yürüdük. (T5, s. 54)
- Eve döndüğümüzde arkadaşlarım arka bahçede top oynuyorlardı. (T5, s.137)
- Gruptaki öğrenciler tahtanın önüne iki sıra çekerek yerlerini alırlar. (T6, s. 42)
- Oyunda, arkadaşlıkta ve uğraşlarımda bana özgürlük tanıyın. (T6, s. 58).
- ... Komşu çocuklarıyla oyunlar oynar, kavga eder barışırdık. (T7, s. 81)
- Salıverin çocukları gün ışıklarına, salıverin oyunlara, şarkılara ve kalabalıklara. ...Arkadaş edinmeyi, sevmeyi, paylaşmayı, şarkı söylemeyi öğrenmeden günlerini loş odalarda sözde zekâ geliştirici bilgisayar oyunlarıyla geçirmemeli çocuklar. (T8, s. 69)

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çocukların haklarını güvenceye alan en önemli yasal düzenlemelerden biri olan ÇHS'nin 42. maddesine göre, "Taraflar Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler." Bu hüküm uyarınca, çocukların ÇHS ile kendilerine tanınan tüm haklar konusunda bilinçlenmeleri gerekir. Bu tür bir bilinçlenme ise başta ders kitapları ile yapılabilir; çünkü ders kitapları dersi işlerken öğretmenin en büyük yardımcısıdır. Ders kitapları, öğretim programlarında yer alan konulara ilişkin bilgiyi planlı, düzenli ve aşamalı bir şekilde içerdiği için öğretmen ve öğrencilerin temel başvuru kaynağı, vazgeçilemeyen ders aracı olma özelliğini korumaktadır. Nitelikli bir toplumun oluşmasında, çağdaş, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, topluma karşı sorumluluk duyan, insan haklarına saygılı, yapıcı, yaratıcı nesillerin yetişmesinde ders kitaplarının rolü büyüktür (Kolaç, 2003).

İlköğretimde okutulan en önemli derslerden biri de, amacı çocuğun dil ve iletişim becerilerini geliştirmek olan Türkçe dersi (Milli Eğitim Bakanlığı, 2010). Türkçe dersi çocuğun ana dilini kullanma becerisini geliştirir. Çocuk çevresini, toplumunu ve bu toplumun koyduğu, geliştirdiği kültürel birikimi ana diliyle algılayıp kavrar (Sever, 2000). Bu nedenle bu dersin ve dolayısıyla ders kitabının bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olmak amacıyla insan hakları ve özellikle çocuk hakları eğitimine katkı sağlaması beklenmektedir. ÇHS'nin 42. maddesi uyarınca, çocukların haklarını bilen ve kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetiştirilmesi için tüm Türkçe ders kitaplarının bu amaç doğrultusunda geliştirilmesi gerekir.

İlköğretim Türkçe öğrenci ders kitaplarında çocuk haklarının önemli bir bileşeni, dolayısıyla çocukların temel haklarından biri olan katılım haklarına ne düzeyde yer verildiğini ortaya koymak üzere yürütülen bu çalışmanın sonucunda, ilk dikkati çeken nokta, yukarıda da belirtildiği gibi, çocukların katılım haklarının, ilköğretim birinci kademe (1., 2., 3., 4. ve 5. sınıf) Türkçe ders kitaplarında, (6., 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları ile karşılaştırıldığında) daha fazla yer aldığıdır. Diğer bir deyişle küçük sınıflardaki çocuklara katılım hakları ile ilgili çok daha fazla yazınsal ve bilgilendirici metin sunulduğu ortaya çıkmıştır. Aslında ilköğretim Türkçe dersi öğretim programı incelendiğinde, çocuğun katılım hakkı ile ilgili doğrudan bir kazanım ifadesi görülmemektedir. 1. - 5. sınıflar için ilköğretim Türkçe dersi öğretim programında yer alan insan hakları ve vatandaşlık alanı ile ilgili ara disiplin alan kazanımları incelendiğinde, "Düşünce ve ifade özgürlüğünün yaşamındaki önemini kavrama" kazanımı 2. sınıf düzeyinde; "Okuldaki karar verme süreçlerine katılma" ise 4. sınıf düzeyinde yer almaktadır (İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, 2009). Araştırma bulguları, görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı ile ilgili ifadeler en fazla 2. sınıf Türkçe öğrenci ders kitabında yer verildiğini, bunu 4. sınıf Türkçe ders kitabının izlediğini göstermektedir. Bu durumun, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, dersin öğretim programından kaynakladığı söylenebilir.

Türkçe dersi 6., 7. ve 8. sınıf öğretim programında yer alan ara disiplin alan kazanımları incelendiğinde öğretim programında insan hakları ve vatandaşlık kazanımları başlığı altında dört kazanıma yer verildiği görülmektedir. Bu kazanımlar 6. sınıf düzeyinde "Yakın çevresinde ortak miras ürünleri hakkında bilgi toplar", "Düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini fark eder"; 7. sınıf

düzeyinde “Haklarının ihlal edildiği durumlar karşısında yetkili kurumlara başvurmanın bir vatandaşlık görevi olduğunu belirtir” ve 8. sınıf düzeyinde “Hakları ihlal edilenlere karşı yardımcı olmanın insani bir davranış olduğunu belirtir” şeklindedir (İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, 2006). Araştırma sonucunda da, dersin programı ile paralel olarak, katılım hakkı ile ifadelerin en çok 6. sınıf Türkçe öğrenci ders kitabında yer aldığı dikkati çekmektedir.

İncelenen ders kitaplarında katılım hakkı ile ilgili ifadelere sadece ilköğretim 1. - 6. sınıf düzeyinde ve sınırlı bir şekilde yer verilmesi, kavram geliştirme aşamasında olan öğrencilerinin, katılım kavramını içselleştirmesine yeterince katkı yapamayacağı ileri sürülebilir. Bu durum dikkate alınarak, özellikle 6., 7. ve 8. sınıf düzeyindeki Türkçe dersinin kazanımlarında çocuğun katılım hakkına yer verilmesi ve bu ders kitaplarının bu kazanımlara göre tekrar düzenlenmesi önerilebilir.

Yapılan inceleme sonunda ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç da, Türkçe öğrenci ders kitaplarında, görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı kapsamında çocukların fikirlerini açıkça söyleyebileceğine; başta aile, okul ve toplum olmak üzere kendisini ilgilendiren konularda karar alabileceğine veya kararlara katılabileceğine yönelik ifadelerin yer aldığıdır. Barış içinde toplanma ve dernek kurma hakkı ile ilgili olarak genelde çocuğun oyun oynama hakkı ve oyunlara katılma hakkı ile ifadelere yer verilmiştir. Türkçe ders kitaplarında, çocuğun “dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkına”, çocuğun “görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı” ile karşılaştırıldığında daha az yer verildiği ortaya çıkmıştır. İlköğretim Türkçe dersi öğretim programında çocuğun barış içinde toplanma ve dernek kurma hakkı ile ilgili kazanımlara yer verilmemiştir. Oysa ilköğretim düzeyinde çocuk toplum kurallarına uymayı, toplumun değerlerini benimsemeyi, okulun, arkadaşlarının beklentilerine göre davranmayı kısacası toplumsallaşmayı öğrenir (Başaran, 2005).

İnsanı diğer canlılardan ayıran düşünme ve düşündüklerini ifade edebilme özelliği kazandırmak Türkçe dersinin temel amaçlarından biridir. Bu özellikleri kazanan bireyler çevrelerine karşı duyarlı hale gelecek ve karşılaştıkları sorunlara çözümler bulabileceklerdir. Bütün bu özellikleri kazandırmak insani ve evrensel nitelikler taşıyan metinler aracılığı ile olur (Solak ve Yaylı, 2009). Bu nedenle çocuğun ileriki yaşantısında demokrasinin ilkeleri göre yaşayabilmesi, bu ilkeleri benimseyerek yetişmesine bağlı olduğundan bu dersin programlarına ve dolayısıyla ders kitaplarına dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı ile ilgili iletiler verecek kazanımların ve yazınsal ve bilgilendirici metinlerin eklenmesinde yarar vardır.

Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye’de ve yurt dışında ana dili ders kitaplarında genelde çocuk haklarına özelde de çocukların katılım haklarına ne düzeyde yer verildiğini ortaya koyan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma Türkçe ders kitaplarında çocukların katılım haklarının sunulma düzeyini ortaya koyarak, bu konudaki boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Ancak, Türkçe ders kitaplarında, katılım hakları dışında, çocuk haklarının temel bileşenleri olan çocukların yaşamsal, gelişimsel ve korunma haklarının ne düzeyde sunulduğunu ortaya koyan benzer araştırmaların yapılmasında ve bu araştırmanın sonuçlarının ileride yapılacak araştırmalar ile karşılaştırılmasında yarar vardır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, Ankara: MEB Basımevi.
- Arabacı, İ.B. (2005). Öğretme-Öğrenme Sürecine Öğrencilerin Katılımı ve Sınıfta Demokrasi, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Sayı:316, 20-27.
- Aslan, C. (2006). Türkçe Ders Kitaplarında ‘Türkçe Olmayan Sözcükler’in Kullanımı Üzerine Bir İnceleme, *AÜ TÖMER Dil Dergisi*, Sayı:133, 7- 19.
- Aslan, C. ve Karaman-Kepenekci, Y. (2008). Human Rights Education: A Comparison of Mother Tongue Textbooks in Turkey and France. *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 13(1): 101–124.
- Başaran, İ.E. (2005). *Eğitim Psikolojisi Gelişim, Öğrenme ve Ortam*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baysal, J. (1996). Türkiye’de İlköğretime Yönelik Türkçe Dersi Kitaplarının İçerik Açısından İncelenmesi, *Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları*. Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, No:11, 188–201.

- Çotuksöken, B. (2003). Ders Kitaplarında Eğitim Felsefesi ve Eleştirel Düşünme, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları*. Editörler: B. Çotuksöken, A. Erzan, O. Silier. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 122–137.
- Hall, R.V. ve Houten, R.V. (1983). *Managing Behavior, Behavior Modification: The Measurement of Behavior*. Austin: Pro-ed.
- Hodgkin, R. ve Newell, P. (1998). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, (Çeviri), Birleşmiş Millerler Çocuk Fonu.
- İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu 6., 7., 8. Sınıflar (2006). Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi
- İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu 1.-5. Sınıflar (2009). Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi
- Johnny, L. (2006). Reconceptualising Childhood: Children's Rights and Youth Participation in Schools, *International Education Journal*, 7,1, 17- 21.
- Kapani, M. (1981). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Karaman-Kepenekci, Y., (2000) *İnsan Hakları Eğitimi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karaman-Kepenekci, Y.(2003a). Demokratik Okul, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, 44 – 54.
- Karaman-Kepenekci, Y., (2003b). İlköğretimde İnsan Hakları ve Sorumluluk Eğitimi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 34: 280–299.
- Karaman-Kepenekci, Y. (2005). Citizenship and Human Rights Education: A Comparison of Textbooks in Turkey and the United States, *International Journal of Educational Reform*, 14(1), 73–88.
- Kılavuz, R. (2002). Yönetmelik Etik ve Halkın Yönetmelik Etik Oluşumuna Etkileri, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 255 – 266.
- Kolaç, E. (2003). İlköğretim Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 106 – 137.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2010). <http://tkb.meb.gov.tr/ogretmen> (10.04.2010)
- Miser, R. (2000). *Topluluk Katılımı*, Ankara: A.Ü.E.B.F. Yayınları, No:183.
- Özyıldırım, T. (2007). *Ankara İli İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Katılım Hakkını Kullanma Durumlarına İlişkin Sınıf öğretmenlerinin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Power, S. ve G. Allison (2000). *Realizing Human Rights Moving From Inspiration To Impact*. NY: Palgrave Macmillan.
- Savas, B. (2004). *Türkçe Ders Kitaplarında İnsan Hakları*. Yüksek Lisans Projesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sever, S. (2000). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sever, S., Z. Kaya ve C. Aslan (2006). *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi*. İstanbul: Morpa Yayıncılık.
- Solak, M., Yaylı, D. (2009). İlköğretim II. Kademe Türkçe Ders Kitaplarının Türler Açısından İncelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (9), 444 – 453.
- Tanilli, S. (1993). *Devlet ve Demokrasi*, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tanrıöver, H.U. (2003) Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları*. Editörler: B. Çotuksöken, A. Erzan, O. Silier. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 106–121.
- Taşkın, P., Karaman-Kepenekci, Y. (2009). *Demokratik Katılıma Bir Örnek: Çocukların Dernek Kurma Özgürlüğü*, 1st International European Union, Democracy, Citizenship and Citizenship Education Symposium, May 28-30, 2009, Uşak, Turkey.
- Timur, Ş. ve H. Bağlı (2003). Ders Kitaplarında Görsellik ve Tasarım: İmge ve Metin İlişkisi Açısından İnsan Hakları, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin*. Editörler: M. T. Bağlı, Y. Esen. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 47–76.